

Gunnar Innerdal: “Spirit and Truth: A Systematic Reconstruction of Hans Urs von Balthasar’s Doctrine of the Spirit of Truth and Its Connections to the Philosophy and Theology of Truth by the Theoretical Framework of Lorenz B. Puntel.” PhD-avhandling, MF 2014. XVIII + 302 s.

I Johannes-evangeliet omtales Den Hellige Ånd flere steder som sannhetens Ånd. Det er et viktig utgangspunkt for denne avhandlingen, som har satt seg som mål å drøfte forståelsen av Den Hellige Ånd i et systematisk-teologisk perspektiv med særlig henblikk nettopp på forståelsen av Ånden som kilde for erkjennelse. Det skjer primært med referanse til arbeidene til den sveitsiske romersk-katolske teologen Hans Urs von Balthasar (1905-1988), først og fremst trebindsverket *Theo-Logic*, publisert 1985-87. Innerdal fører imidlertid også en interessant diskusjon med andre som har drøftet Balthasars verk, først og fremst på de punkter Balthasar etter Innerdals oppfatning trenger presiseringer og videreførende drøftelser.

Undersøkelsen av forholdet mellom Ånden og sannheten er satt inn i en mer omfattende teologisk sammenheng. Avhandlingen er derfor delt i tre deler, og den første, “Truth in philosophy,” drøfter grunnleggende aspekter ved forholdet mellom teologi og filosofi. Balthasars tese her er at filosofi som undring over væren er allerede i utgangspunktet har teologiske aspekter. En rent sekulær naturforståelse er altså umulig av filosofiske grunner; det skapte står alltid i et forhold til Skaperen. Åpenbaringen bekrefter og utdyper slik den filosofiske innsikt; det er ingen grunnleggende motsetning mellom de to. Modernitetens positivisme og ateisme er altså ikke bare teologisk kritikkverdig; den er også rent filosofisk mangelfull. Dette innebærer at væren er forstått primært som kjærlighet og at virkeligheten alltid overgår vår forståelse av den (s. 56). Sannhet kan derfor ikke reduseres til elementer av kunnskap (s. 57); sannheten er et mysterium som en får del i som en gave fra Skaperens hånd (s. 66). Vår erkjennelse av sannhet er derfor alltid perspektivert og aldri fullstendig (s. 70). Dette betyr at erkjennelse alltid innebærer en gudsrelasjon og dermed et element av tro (s. 72).

Del to, “Truth in systematic theology,” drøfter så de grunnleggende aspekter ved en teologisk sannhetsforståelse. Utgangspunktet for Balthasar er her at teologiens sannhetsforståelse er forankret i kristologi og treenighetslære; den evige kjærlighet mellom personene i treenigheten er den “unvordenkliche Grund” for alt annet – det gitte fundament som aldri kan fanges inn av vår tenkning. Kontinuiteten mellom filosofi og teologi er derfor også en diskontinuitet. En kan umulig tenke seg fram til inkarnasjonen ut fra en rent filosofisk sannhetsforståelse, uansett hvor

teologisk informert den måtte være; likevel er forholdet mellom Kristi naturer, og dermed også relasjonen mellom personene i treenigheten (“difference in unity”) å forstå som en analogi for forholdet mellom Skaperen og det skapte (s. 89).

Analogi-begrepet er her nøkkelen som forsøker å svare på spørsmålet om hvordan det er mulig å bruke menneskespråk om Gud, et filosofisk problem som skjerpes betraktelig gjennom den kristne lære om skapelse av intet (s. 96). Det innebærer et brudd mellom Gud og det skapte som problematiserer all gudstale; på kristne premisser kan den likevel ikke opphøre, da det ville innebære ateisme. Balthasars bidrag til drøftelsen av denne problemstillingen er som sagt å kvalifisere analogi-læren kristologisk. Vi har ingen tilgang til Gud uavhengig av åpenbaringen i Kristus (s. 100), men det som skjer i denne åpenbaringen er en reell forening av guddommelig og menneskelig uten at forskjellen mellom dem oppheves. Kristus er analogien mellom Gud og menneske (s. 103); han uttrykker sannheten om Gud som et menneske innen rammen av det skapte (s. 105). Chalkedons lære om Kristus som én person med to naturer innebærer derfor for Balthasar at sannhetsforståelsen må forankres her; det vil være inkonsekvent å sette opp en filosofisk sannhetsforståelse først og så anvende den på kristologien (s. 106). Den analogiske tilnærming (nedenfra og oppover) må derfor suppleres med og forstås på grunnlag av en tilnærming Balthasar kaller katalogisk (ovenfra og nedover; åpenbaringsforankret, s. 107). Dette innebærer likevel at noe av den positive intensjon i analog-læren beholdes; hvis ikke det skapte allerede i utgangspunktet var strukturert med henblikk på å motta åpenbaringen, ville åpenbaringen ikke kunne skje (s. 108). Fra et filosofisk perspektiv kommer inkarnasjonen som en overraskelse, men for teologien er den det naturligste av alt (s. 109).

Del tre, “The Spirit of Truth”, fokuserer så på Åndens rolle for sannhetsforståelsen. Et viktig utgangspunkt er her Jesu løfte i Joh 16,12-14 om at Ånden vil lede disiplene til hele sannheten ved å herliggjøre Sønnen (s. 194). At Ånden dermed peker på Sønnen på en måte som er av avgjørende betydning for kirken, er et viktig, om enn i prinsippet relativt ukontroversielt punkt, selv om lutheraneren Innerdal ikke underslår at han her ikke kan følge katolikken Balthasar fullt ut på alle punkter (s. 237). Vel så interessant er imidlertid drøftelsen av Åndens gjerning utenfor kirken. Utgangspunktet er at treenighetslæren innebærer at Ånden alltid er der Gud er, altså overalt. På hvilken måte kan vi da si at Ånden også utenfor kirken leder til sannheten? Spørsmålet er ifølge Innerdal utilfredsstillende behandlet hos Balthasar; ved å bruke noen av de ansatser han finner hos Balthasar og i den litteratur som diskuterer disse, beveger

Innerdal seg imidlertid i retning av et svar omtrent som dette: Som skapt i Guds bilde er alle mennesker ved Ånden gitt mulighet til å tilegne seg sannhet som delaktighet i den tilkjennegivning av seg selv som kjennetegner alt det skapte. Ånden gjør altså at mennesket kan erkjenne sannhet ved å motta det skapte som gave; Ånden gjør mennesket mottagende i forhold til Faderens skaperord på en måte som åpner for erkjennelse (s. 248-249). Dette foregriper den fylde av Åndens gaver som en gis del ved forsoningen; det dreiser seg om ulike, men ikke fullstendig adskilte dimensjoner av Guds gjerninger i verden (s. 250). At det er Ånden som leder til sannheten, må da også forstås som relevant i forhold til erkjennelse i vitenskapene (s. 251).

Innerdal har slik skrevet en avhandling som både favner vidt og lodder dypt. Særlig vesentlig er etter min oppfatning framstillingen av Balthasars forståelse av at all sannhetserkjennelse er kristologisk og trinitarisk forankret, og at det derfor er vesentlig å påvise de ufrakommelige konsekvenser dette har også for den filosofiske erkjennelse. Uten å oppheve forskjellen mellom filosofi og teologi peker Balthasar/Innerdal også på nødvendigheten av å vise kontinuiteten mellom de to, og slik må det også være om ikke filosofien skal forfalle til sekularisme og teologien til uforståelig og ubegrunnbar åpenbaringspositivisme.

Balthasar er imidlertid en forfatter som ikke alltid er like stringent og presis i sin argumentasjon, og det er derfor forståelig at Innerdal også har sett etter en samtalepartner som kunne hjelpe ham med det metodiske problem han står overfor når han ønsker å videreføre Balthasars vidtfavnende perspektiver på en mer konsistent måte. Valget har her falt på den tyske filosofen Lorenz Puntel (f. 1935), blant annet fordi han er en filosof som har drøftet sannhetsforståelsen inngående på en måte som også vil være teologisk fruktbar. Vesentlig for Puntels tenkning er hans avvisning av substans-ontologien (altså den tanke at ting og fenomener forstås som substanser som tillegges egenskaper) til fordel for en tilnærming som ser ontologi og semantikk som to sider av samme sak; et utsagn er det faktum det utsier. Puntel opphever slik skillet mellom språk og virkelighet og arbeider ut fra den grunnleggende forutsetning at alt virkelighet er utsigbart (s. 23-24).

Lesningen av Innerdals avhandling har imidlertid ikke overbevist meg om at dette uten videre kan sies å ha vært et lykkelig valg. Innerdal har antagelig rett i at Puntel filosofiske grunnorientering gir en åpenhet overfor teologiske perspektiver som langt på vei stemmer overens med den tilnærming til filosofien som drøftes i avhandlingens første del. Puntels filosofi er imidlertid selv kristologisk uinformert, og selv om Innerdal med tilslutning siterer en annen

forsker som hevder at inkarnasjonstanken “could be added to it” (s. 39), er det et spørsmål om dette er tilstrekkelig til å ivareta den kristosentriske sannhetsforståelse Balthasar selv representerer. I sin inngående drøftelse av Balthasars analogi-lære i lys av Puntels metode ender da også Innerdal opp med å problematisere det grunnleggende premiss i Puntels tenkning; en kristologisk informert sannhetsforståelse innebærer en åpenhet for det uutsigbare som gjør at en må gi rom for kommunikative aspekter som ligger bortenfor den snevre, rent semantiske språkforståelse Puntel selv fastholder (s. 145). Og i avhandlingens del tre brukes Puntel omtrent ikke det hele tatt; de avsnitt som her hevder å analysere Balthasar ved hjelp av Puntels teoretiske rammeverk refererer omtrent utelukkende til forfattere som drøfter Balthasars tekster direkte. Begge disse observasjoner peker for denne leser i retning av at Innerdals analyse hadde vunnet på å ikke binde seg så stramt til Puntels analytiske grep som det som her skjer.

Til tross for at avhandlingen både i sin tittel og sin avsluttende drøftelse peker på sammenhengen mellom Ånden og sannheten som sin sentrale problemstilling, er det likevel diskusjonen av kristologiens erkjennelsesteoretiske aspekter i del to som er dens systematisk-teologiske kjerne. Den pneumatologiske epistemologi i del tre er nok et reelt nybrottsarbeid; likevel dreier det seg her i stor grad om implikasjoner og videreføringer; det er i del to, eller mer presist i § 9, Truth and Christology, de vesentlige avgjørelser fattes. Annerledes kan det ikke godt være når det er Balthasars kristosentriske sannhetsforståelse som utgjør avhandlingens teologiske reisverk. Denne leser kunne her ha ønsket mer radikale spørsmål stilt til Balthasars analogi-lære enn det Puntels teoretiske rammeverk muliggjør. Er Balthasars egen ansats i tanken om Unvordenklichkeit her ivaretatt på en god måte? Er analogi-begrepet, og det værens-begrep det forutsetter, i det hele tatt velegnet til å ivareta den utfordring det er å skulle utsi det uutsigelige på en sakssvarende og konsistent måte? For store deler av teologihistorien (kirkefedrene, ortodoks og luthersk teologi) utgjør dette irrelevante begreper, uten at de av den grunn havner i den form for taushet både Balthasar, Puntel og Innerdal synes å være så bekymret for. Hadde Innerdal i større grad frigjort seg selv fra den puntelske metode kunne vi kanskje ha fått en interessant drøftelse av Balthasars tilnærming i lys av disse alternativene.

Dette berører også avhandlingens ambisjoner om å være et bidrag til den økumeniske samtale. Tradisjonelt har både luthersk og reformert teologi vært skeptisk til å gi kontinuiteten mellom det naturlige og det åpenbarte så stort rom som det romersk-katolsk analogi-tenkning gjør. En kan argumentere for at det har gitt protestantisk teologi i nyere tid en blindsone som

svekker dens evne til å tenke teologisk konsistent i et sekularisert filosofisk miljø, og indirekte kan Innerdals bruk av en romersk-katolsk teolog som sin sentrale samtalepartner forstås som et uttrykk for en slik oppfatning, selv om han ikke noen steder sier dette direkte. Konsekvensen er imidlertid at han gir kontinuitetstanken større plass enn det luthersk teologi normalt gjør (den i utgangspunktet typisk romersk-katolske tanke om at nåden fullkommengjør naturen siteres med tilslutning to steder, s. 138 og s. 266) uten å drøfte om dette er kompatibelt med en oldkirkelig, ortodoks og klassisk luthersk forståelse av teologiens kristologiske forankring. Jeg er ikke i tvil om at Innerdal har rett i at luthersk teologi har mye å lære av nyere romersk-katolsk tenkning på dette punkt; som økumenisk bidrag hadde imidlertid avhandlingen vunnet på å tematisere denne tradisjonelle ulikhet direkte.

Det Innerdal gjør, gjør han imidlertid godt; det er derfor etter min oppfatning ingen tvil om at vi her har fått en velinformert, velskrevet og velstrukturert behandling av en rekke av teologiens viktige grunnlagsspørsmål. Og vi har fått dokumentert at romersk-katolsk teologi på sitt beste er en viktig og konstruktiv samtalepartner for teologi som tar sin bibelske, kristologiske og trinitariske kjerne på alvor.

Knut Alfsvåg